

SLOVENISTIKA V SRBIJI: OD KPSNU DO STU

Maja Đukanović

Filološki fakultet, Beograd

Laura Fekonja

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6:378.046.4(497.11)

Izhajajoč iz doprinosa akademika Toporišiča k njuni ustanovitvi in razvoju, sta v pri-spevku¹ predstavljeni slovenistiki na univerzah v Beogradu in Novem Sadu. S svojim spod-budnim delom je Jože Toporišič podprl ustanovitev študija slovenščine na univerzitetni ravni in znanstveno sodelovanje ter zanimanje za slovenistiko, kar je vplivalo na objave številnih znanstvenih razprav in priročnikov za pouk slovenščine, katerih avtorji so slovenisti z univer-zitetnih centrov nekdanje skupne države.

slovenistika v Srbiji, pouk slovenščine v tujini, mednarodno znanstveno sodelovanje

The article presents the establishment and development of Slovene Studies at the univer-sities of Belgrade and Novi Sad, emphasizing the contribution of academician Jože Toporišič. Through his encouraging work, professor Toporošič supported the establishment of these university studies, as well as academic cooperation and an interest in Slovene Studies which influenced numerous academic discussions and guides for teaching Slovene written by Slovene Studies specialists from the former Yugoslavia.

Slovene Studies in Serbia, teaching of Slovene abroad, international academic coopera-tion

1 Uvod

Razvoj slovenistike v Srbiji na določen način sovpada z razvojem družbenopo-litičnih odnosov med Slovenijo in Srbijo, saj bi ga načeloma lahko razdelili na obdobje pred obstojem skupne države, obdobje v Kraljevini SHS, obdobje v SFRJ in obdobje po letu 1991 – po osamosvojitvi Slovenije. Vsak od omenjenih segmentov ima svoje značilnosti in je na poseben način vplival na oblikovanje stanja slovenistike v Srbiji, kakršno je danes.

O slovenistiki v Srbiji je bilo v zadnjih letih napisanih več člankov (Đukanović 1994, 1998, 1999, 2007, 2010, 2011, 2014b, 2015; Đukanović, Kovačević 2011; Marković 1999), v katerih je predstavljen zgodovinski razvoj pouka slovenščine na različnih ravneh, sedanje stanje in problematika poučevanja slovenščine kot tujega,

¹ KPSNU: Komisija za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah; STU: Slovenščina na tujih univerzah.

a slovenščini sorodnega jezika ter razvoj znanstvenih sodelovanj med jezikoslovci iz Slovenije in Srbije.

V tem prispevku bo razvoj slovenistike v Srbiji obravnavan s stališča doprinosa akademika Jožeta Toporišiča, ki je podprl razvoj številnih lektoratov slovenščine po svetu, tako kot predsednik Komisije za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah (KPSNU) pa tudi kot slovenist, ki mu je bilo delo na lektoratih dobro znano iz lastnih izkušenj.

2 Zgodovina poučevanja slovenščine v Srbiji – obdobje pred skupno državo

Razvoj Univerze v Beogradu sega v leto 1808, ko je Dositej Obradović ustanovil t. i. veliko šolo, ki je delovala do leta 1813. V Beogradu je bil leta 1844 ustanovljen licej, leta 1863 pa je pridobil status velike šole. Sedež velike šole je bil v poslopju, ki ga je kapetan Miša Anastasijević, srbski magnat, daroval »svojemu ljudstvu«, in ravno v tej stavbi se je, vrsto let pozneje, začel pouk slovenskega jezika in književnosti. V okviru beograjskega liceja se je udeleževal pouk slovanske filologije, v veliki šoli pa je bila ustanovljena Katedra za zgodovino jugoslovanske književnosti (Anđelić idr. 1963: 350). Prvi učitelji so bili izšolani na takratnih vodilnih evropskih univerzah in so intenzivno sodelovali s kolegi v tujini. Leta 1905 je velika šola pridobila status univerze, na kateri je poučevalo 16 rednih in 18 izrednih profesorjev, študiralo pa 778 študentov.

V takšnem pedagoško-znanstvenem vzdušju, kjer je učni program predvideval predavanja ne samo iz srbske, ampak tudi iz drugih južnoslovanskih književnosti, je profesor književnosti Pavle Popović po izpopolnjevanju v Ženevi in Parizu leta 1905 odšel v Ljubljano, kjer se je čez poletje naučil slovensko in sistematično bral dela slovenskih piscev. Po vrnitvi je za svoje študente pripravil vrsto predavanj o slovenski književnosti, v študijskem letu 1907/1908 pa tudi tečaj slovenskega knjižnega jezika (Anđelić idr. 1963: 351). Zahvaljujoč prizadevanjem Popovića, se je v srbskih literarnih krogih okrepilo zanimanje za slovensko književnost, slovenski jezik in kulturo. Prevedena so bila prva literarna dela iz slovenščine v srbsčino.

2.1 Slovenščina v srbskih berilih med svetovnima vojnama

Med svetovnima vojnama (1918–1941) so srbska osnovnošolska berila vsebovala odlomke iz slovenske književnosti, najpogosteje v izvorniku, z dodanim kratkim glosarjem. Besedila so bila le ponazarjanje slovenščine, ni pa bilo predvideno, da bi se učenci slovenščine tudi naučili. O slovenski slovnici ni bilo nikakršnih razlag v srbskih slovnica iz tega časa. Izbor literarnih besedil pa je vendarle omogočal dokaj izčrpen pogled na slovensko slovstvo (Đukanović 1994: 279).

3 Obdobje v skupni državi SFRJ

Vse do druge svetovne vojne in še dve leti zatem so na beograjski univerzi bolj ali manj veljali stari učni načrti. Leta 1947 so bili univerzitetni učni načrti prenovljeni in notranja razdelitev univerze na novo organizirana (Anđelić idr. 1963: 363). V novih

učnih načrtih je pouk slovenščine kot enega izmed jugoslovanskih jezikov dobil svoj status v okviru Skupine za južnoslovanske jezike in književnosti, in sicer je bil za študente, ki so se odločili za diplomsko nalogo iz jugoslovanske književnosti, predviden pouk slovenskega jezika v tretjem letniku in izpit na koncu 6. semestra. V študijskem letu 1953/1954 je bil učni načrt prenovljen, enoletni tečaj slovenskega jezika pa je ostal.

Kot je razvidno iz fakultetnih sejnih zapisnikov, se pouk slovenščine v letih 1947–1958 ni izvajal, čeprav je bil predviden in je zanj obstajal interes med študenti. Težava je bila v tem, da nihče od slovenistov iz Slovenije ni bil pripravljen poučevati v Beogradu (Đukanović 1999: 35). Šele leta 1958 je dr. Rudolf Kolarič, takrat redni profesor slovenskega jezika na Univerzi v Novem Sadu, kamor je prišel iz službe na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, začel poučevati tudi na Univerzi v Beogradu. Ko se je Kolarič leta 1968 upokojil, ga je na mestu profesorja slovenskega jezika in književnosti v Novem Sadu zamenjal dr. Jože Pogačnik, ki pa je leta 1981 odšel na Univerzo v Osijeku.

Zapisnik z oddelčne seje Filološke fakultete v Beogradu priča, da v študijskem letu 1967/1968 Kolarič v Beogradu ni več učil, razpisano novo delovno mesto lektorja ali profesorja slovenskega jezika pa je ostalo nezasedeno (Đukanović 1999: 35). Po upokojitvi dr. Rudolfa Kolariča je v 60. letih na Filološki fakulteti v Beogradu slovenščino učil lektor Miha Mate, ki se je, kot pravijo oddelčni zapisniki, vsak teden vozil iz Ljubljane v Beograd, ni pa se hotel preseliti v beograjsko stanovanje, ki ga je bila pripravljena plačati Filološka fakulteta (Đukanović 1999: 36). Po nekaj letih so bili razpisi za delovno mesto predavatelja slovenskega jezika ponovljeni, in sicer leta 1974, 1975 in 1976. Na razpis leta 1976 se je prijavila slovenistka Katjuša Zakrajšek, ki je na delovnem mestu lektorice za slovenski jezik na Oddelku za srbski jezik in južnoslovanske jezike ostala, s prekinitvami zaradi bivanja v tujini, do leta 1997. Od študijskega leta 1989/1990 v Beogradu in Novem Sadu slovenski jezik poučujeta dr. Maja Đukanović in dr. Željko Marković, od 2008 pa tudi lektorice, poslane s Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik.

Vsi učitelji so za študente srbistike, občasno pa tudi za študente srbske književnosti, vodili enoletni tečaj slovenščine, katerega namen ni bil aktivno znanje slovenščine oz. razvoj jezikovne sporazumevalne zmožnosti, temveč predvsem razvijanje meta-jezikovnega znanja o slovenščini, torej poznavanje slovničnih ravni (fonetike, morfološke, sintakse), slovničnih pravil in razlik med obema jezikoma. Del programa je bilo tudi občasno prevajanje književnih besedil.

3.1 Osebni angažma Jožeta Toporišiča za ustanovitev slovenistike v Srbiji

Na urejanje slovenistik in vzpostavljanje današnjega stanja je pomembno vplivalo dejstvo, da je v Novem Sadu v študijskem letu 1987/1988 slovenščino učil Jože Toporišič, v naslednjem študijskem letu, 1988/1989, pa njegov asistent Velemir Gjurin (Marković 1999: 96), saj sta se osebno seznanila z zanimanjem za slovenščino v Srbiji in potrebo po kakovostnih predavateljih. Zaradi pomanjkanja kadrov, ki bi prišli iz Slovenije v Srbijo in v ostale države nekdanje jugoslovanske republike, se je Jože Toporišič odločil, da bo na Univerzi v Ljubljani začel usposabljalati bodoče sloveniste,

filologe iz jugoslovanskih univerzitetnih središč (Beograd, Novi Sad, Osijek), ter jim z osebnimi prizadevanji omogočil enoletno bivanje in izpopolnjevanje v Sloveniji. Tako je v študijskem letu 1987/1988 na Filološko fakulteto v Beogradu in na Filozofsko fakulteto v Novem Sadu prispel dopis od KPSNU, da naj najdejo nekoga, ki je na magistrskem študiju jezikoslovja in je pripravljen priti za eno leto v Ljubljano na posebno usposabljanje, s pomočjo katerega bi se potem na beograjski in novosadski fakulteti lahko zaposlil kot asistent. Izbrana sta bila Maja Đukanović, ki je imela izkušnje s prevajanjem iz slovenščine, in Željko Marković kot izvrsten študent vzporednega slovanskega jezikoslovja. Oba učitelja sta bila v letu, ko sta bila na izpopolnjevanju v Ljubljani, zaposlena na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer sta imela naziv lektor za slovenski jezik. V obdobju enega leta se je Jože Toporišič zavzel za strokovni razvoj obeh učiteljev iz Srbije in tudi za Zlato Šundalić iz Osijeka; vsi trije so tako obiskovali različna predavanja na slovenistiki in imeli nato vsak mesec pri Jožetu Toporišiču izpit iz izbranega poglavja slovenske slovnice. Jože Toporišič je pri tem poskrbel, da je vse temeljilo na primerjalnem pristopu s srbohrvaščino. Po enoletnem usposabljanju so se učitelji vrnili na svoje matične fakultete, kjer so pričeli razvijati slovenistiko v okviru razpoložljivih možnosti.

3.2 Pomen dogajanj v drugi polovici 20. stoletja na področju slovenistike – obdobje KPSNU

Druga polovica 20. stoletja je bila izjemnega pomena za uveljavljanje slovenščine in slovenistike zunaj meja Slovenije. Slovenščina je bila v 60. letih 20. stoletja »zaznamovana kot prelomna in hkrati izjemno ustvarjalna tako za slovenistično jezikoslovje kot tudi za literarno vedo. Gre za čas, ko je humanistični segment slovenske univerze [...] utrjeval evropsko prepoznavnost« (Vidovič Muha 2014: 127). V začetku 60. let se je porodila ideja o organiziranju Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, med pobudniki in organizatorji pa izstopa ime Jožeta Toporišiča, ki je bil na prvem Seminarju tudi lektor (prav tam: 132). »Okoliščine, v katerih se je rodila in uspešno realizirala zamisel o SSJLK in približno sočasno tudi organizirana univerzitetna skrb za slovenistični študij na tujih univerzah, so bile torej ustvarjalne, kritične, prežete s samozavestjo dejanske uspešnosti in učinkovitosti« (prav tam: 130).

V 70. letih se je nadaljevalo z uveljavljanjem pouka slovenščine v tujini, Jože Toporišič pa je imel pri tem pomembno vlogo. Od leta 1972 do 1976 je bil predsednik KPSNU. Njegove izkušnje z lektorata v Zagrebu, kjer je poučeval od 1954 do 1965, so zagotovo prispevale k učinkovitosti reševanja različnih težav in vprašanj (Rigler 1980).

3.3 Srbsko-slovenske kontrastivne razprave Jožeta Toporišiča

Stiki med slovenskimi in srbskimi jezikoslovci segajo v začetek 20. stoletja, ko sta na primer tesno sodelovala Fran Ramovš in Aleksandar Belić (Rotar 1990), toda v obdobju 60. in 70. let 20. stoletja, v skupni državi, slovensko-srbska kontrastivna preučevanja niso tako številna, kot bi lahko pričakovali. Jože Toporišič je tudi v tem segmentu opazno prispeval, saj je pisal in objavljal razprave in članke v zvezi s

srbskim jezikom (Toporišič 1972, 1981, 1991), občasno je tudi gostoval na Radiu Beograd in sodeloval pri načrtovanju pouka materinščine na zveznem nivoju (Rigler 1980). Poseben sociolingvistični pomen imajo Toporišičeve razprave iz 90. let o odnosu slovenščine in srbsčine v skupni državi, ki so večinoma tiskane v časopisju (Đukanović 2010: 148).

4 Obdobje po letu 1991 – STU

Po osamosvojitvi Slovenije oziroma po razpadu skupne države Jugoslavije se status pouka slovenščine v Srbiji ni bistveno spremenil. Tako kot prej se je pouk še naprej udeleževal na univerzitetni ravni v Beogradu in Novem Sadu, novost pa je bila, da so se Slovenci, živeči v Srbiji, ki so se nenadoma znašli v vlogi izseljencev/zdomceev, začeli zavedati pomena ohranjanja materinščine in prenašanja znanja slovenščine na potomce, kar je posledično, z ustanovitvijo društev Slovencev, pozitivno vplivalo tudi na status slovenščine.

Od leta 1990 naprej je imela slovenščina na univerzah v Beogradu in Novem Sadu, zahvaljujoč prizadevanjem Jožeta Toporišiča, urejen status, saj sta bila kot predavatelja angažirana mlada strokovnjaka iz Srbije, ki sta pouk slovenščine razvijala v tesnem sodelovanju s KPSNU, ki se od leta 1992 imenuje Slovenščina na tujih univerzah (STU). Kljub političnim nerazumevanjem med dvema državama je slovenščina obdržala status, ki ga je imela tudi prej – študenti srbskega jezika in književnosti so izbirali med slovenščino, makedonščino in bolgarščino ter so se tega predmeta učili dva semestra. Za slovenščino je vedno veljalo ogromno zanimanje, okoli 90 % študentov srbskega jezika in književnosti se je odločalo zanjo. Na prehodu v 21. stoletje se zanimanje za učenje slovenščine pri študentih dodatno krepilo in si želijo intenzivnejši pouk. Treba je omeniti, da slovenščina v skupni državi na univerzitetni ravni ni imela statusa »tujega« jezika, pač pa »jugoslovanskega«. Zato je študenti vse do leta 2006 in uvedbe bolonjske reforme niso mogli izbirati kot drugi ali tuji jezik.

Uvedba bolonjskega načina študija je imela za slovenščino v Srbiji, predvsem za njen status na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu, zelo pozitiven učinek. Z veliko podporo STU je bil uveden štiriletni študij slovenščine, ki se udeležanja vzporedno s študijem splošnega jezikoslovja ali tujega jezika. Slovenščina se je s t. i. nacionalnega oddelka preselila na Oddelek za splošno jezikoslovje oziroma na novo akreditirano smer Jezik, književnost, kultura, ki zajema študij vseh tujih jezikov in v okviru katere je tudi Oddelek za splošno jezikoslovje. Nosilka slovenističnih predmetov je dr. Maja Đukanović, ki ima od leta 2015 status redne profesorice. V študijskem letu 2007/2008 je Republika Slovenija v Srbijo poslala tudi učiteljico dopolnilnega pouka slovenščine Rut Zlobec, ki jo je Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik honorarno zaposlil na Filološki fakulteti v Beogradu. Z naslednjim študijskim letom je bila za lektorico v Beogradu s slovenske strani imenovana Zvonka Kajba, potem Andreja Ponikvar in nato Laura Fekonja.

V okviru lektorata za slovenščino, ki ima sedaj svoje prostore, se lahko študenti vseh študijskih smeri odločijo za dveletno učenje slovenskega jezika kot izbirnega tujega jezika, nekateri pa se odločijo za štiriletni študij. Poleg jezikovnih vaj so v okviru lektorata na voljo še predavanja, na katerih se v štirih letih študenti seznanijo z oblikoslovjem, glasoslovjem, dialektologijo in skladnjo slovenskega jezika, za študente srbistike pa je organiziran enoletni tečaj slovenskega jezika in kulture. Poleg omenjenih predmetov je bil uveden tudi predmet Uvod v slovensko kulturo, ki ni pogojen s študijem drugih slovenističnih predmetov in za katerega se odloča povprečno preko 600 študentov vseh smeri na Filološki fakulteti.

Od uvedbe štiriletnega študija slovenščine in prehoda na Oddelek za splošno jezikoslovje je pospešeno tudi sodelovanje srbskih in slovenskih jezikoslovcev ter drugih strokovnjakov, tako da so v tem obdobju nastali številni članki, priločniki in razprave s področja primerjalnega slovensko-srbskega jezikoslovja (več v Đukanović 2014a).

Delovanje beograjske slovenistike in novosadskega lektorata, kjer je sicer ostal samo enoletni tečaj, se udejanja z veliko podporo Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Ideje in načrti, zastavljeni v obdobju KPSNU, so se torej uresničili in se v dobri smeri razvijajo naprej, v dobro slovenščine in slovenistike.

Viri in literatura

- АНЂЕЛИЋ, Татомир, ВУЧЕНОВ, Димитрије, САМАРЏИЋ, Радован, 1963: *Сто година Филозофског факултета*. Београд: Народна књига.
- ĐUKANOVIĆ, Маја, 1994: Slovenščina v srbskih berilih med dvema vojnama. *Slavistična revija* 42/2–3. 275–279.
- БУКАНОВИЋ, Маја, 1998: Словеначки језик на београдском Универзитету. *Међународни симпозијум: Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини*. Београд. 600–602.
- ĐUKANOVIĆ, Маја, 1999: Slovenščina na Univerzi v Beogradu. Marja Bešter, Erika Kržišnik: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- БУКАНОВИЋ, Маја, 2007: Ко, где, када, како и зашто треба да учи словеначки. *Савремене тенденције у настави језика и књижевности, Зборник радова*. Београд: Филолошки факултет. 385–390.
- БУКАНОВИЋ, Маја, 2010: Српски и словеначки језик – развој контрастивних проучавања. Предраг Пипер (ур.): *Контрастивна проучавања српског језика: правци и резултати*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за српски језик у поређењу са другим језицима. 147–154.
- ĐUKANOVIĆ, Маја, 2011: Domestic or foreign? (the Slovenian language in light of the Bologna Reform Process at the University of Belgrade). Agnieszka Będkowska-Kopczyk, Ljiljana Šarić, Libor Pavera (ur.): *Challenges for Foreign Philologies. Part 1: The Bologna Process and New Curricula*. Bielsko-Biala: Akademia Techniczna Humanistyczna w Bielsku-Bialej. 109–113.
- ĐUKANOVIĆ, Маја, 2014a: Slovenščina v Srbiji: preteklost, sedanost in prihodnost. Hotimir Tivadar (ur.): *Prihodnost slovenščine in slovenistik po svetu. 50. SSJLK*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 177–184.
- ĐUKANOVIĆ, Маја, 2014b: Pouk slovenskega jezika in kulture v Srbiji. Alenka Doležalová-Jensterle, Jansa Honzak Jahić, Andrej Šurla (ur.): *Sto let slovenistike na Univerzite Karlove v Praze: pedagog a vedci ve stinu dejin. Vyd. 1*. Praha: Filozofická fakulteta Univerzity Karlovy. 405–411.

- БУКАНОВИЋ, Маја, 2015: Настава словеначког језика у Србији – изазови модерног доба. Весна Половина, Снежана Гудурић (ур.): *Примењена лингвистика данас – изазови модерног доба*. Београд: Друштво за примењену лингвистику Србије, Филолошки факултет у Београду, Филозофски факултет у Новом Саду. 141–146.
- БУКАНОВИЋ, Маја, КОВАЧЕВИЋ, Борко, 2011: Достигнућа у настави словеначког језика као страног. Весна Крајишник (ур.): *Српски као страни језик у теорији и пракси II*. Београд: Чигоја штампа. 343–349.
- РАМОВЃ, Fran, BELIĆ, Aleksandar, 1990: *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Beličem*. Ljubljana: SAZU.
- RIGLER, Jakob, 2013: Toporišič, Jože, akademik (1926–2014). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. www.slovenska-biografija.si (dostop 20. 4. 2016).
- ТОПОРИШИЋ, Jože, 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 20/3. 285–318.
- ТОПОРИШИЧ, Jože, 1981: Контрастивни поглед на творбу речи српскохрватског и словеначког језика. *Међународни научни састанак слависта у Вукове дане 7*. Београд. 167–173.
- ТОПОРИШИЋ, Jože, 1991: *Družbenost slovenskega jezika: sociolingvistična razpravljanja*. Ljubljana: DZS.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2014: Nastanek Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture – čas spremembe jezikoslovnega koncepta. Hotimir Tivadar (ur.): *Prihodnost slovenščine in slovenistik po svetu. 50. SSJLK*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 177–184.